

Izveštaj misije

EU Twinning projekt

Broj projekta: BA 05 IB AG 01

Ime eksperta:	Dr. Otto Boecking, LAVES IB Celle, Njemačka	
Aktivnost br.	5.3 "Tehnički i organizacioni trening laboratorija"	Datum(i) posjeta: 07.04. – 10.04.2008

1. Identifikacija

- **Aktivnosti koje je potrebno preuzeti u skladu sa listom zadataka**

Trajanje zadatka ekspertne misije je 3,5 radna dana u Bosni i Hercegovini (BiH) od 07. aprila do 10. aprila 2008. Izveštaj misije se nalazi u prilogu .

Svrha aktivnosti – u okviru Twinning projekta, koji ima za cilj podršku Uredu za veterinarstvo (UzV) – je da ispita i procijeni mogućnost osnivanja Instituta za pčele u u Mostaru.

- Procijenio je trenutno postojeće nedostatke i prepreke za apikulturu u BiH.
- Razgovarao je sa odgovornim vlasima i nekim pčelarima o koracima koje je neophodno preduzeti u budućnosti, a u svrhu održivog razvoja apikulture u BiH, ključne (kritične) probleme za postizanje organizacione structure instituta/centra za pčele – sa posebnim osvrtom na potrebe pčelara (hobi i profesionalni pčelari = pčelarstvo) u BiH i perspektivama za harmonizaciju sa EU i eventualno pristupanje tržištu.

- **Osobe sa kojima se ekspert susreo:**

Sastanci i susreti su organizirani uz ljubaznu pomoć EU Twinning projekt ureda u Sarajevu, tj. Dr. Karoline B. Schollmeyer (Lokalnog Twinning savjetnika) Dr.vet.med. Edina Lendo (Pomoćnika Lokalnog twinning savjetnika). Edin Lendo je bio od velike pomoći u toku svih sastanaka putem prevoda ali i pojašnjavanja kako Twinning projekt funkcioniра.

- U UzV, **SARAJEVO: G. Darko Čobanov** (Zamjenik šefa za Ureda za veterinarstvo BiH)

- Na Sarajevskom univerzitetu , **FAKULTET VETERINARSKE MEDICNE, KATEDRA ZA EPIZOOTIOLOGIJU:** gdja Behija Dukić

- Na Mostarskom univerzitetu, **POLJOPRIVREDNI FAKULTET** : Prof. Dr. sc. Stanko Ivanković (Dekan fakulteta)

- Na **VETERINARSKOM ZAVODU MOSTAR**, (Referentni laboratorij za bolesti pčela): Mr. Sc. Milan Andrijanić (Direktor zavoda) and g. Ante Vidović

- Nekoliko pčelara i jednu firmu za pakovanje meda u regiji Mostara.

• **Izvori koji su dodatno korišteni:**

- Nacrt izvještaja "Projekt razvoj *poljoprivrede malih razmjera (Poljoprivreda II)*" koji je napravila Nicola Bradbear za Svjetsku Banku, oktobar 2002, dobijen ljubaznošću gdje. Nicole Bradbear [kopija izvještaja je priložena].

- Nacrt izvještaja "Projekt razvoj *poljoprivrede malih razmjera – Sektor apiculture (III faza Buldožer inicijative)*" koje je napisao Werner Lohr za Ured visokog predstavnika OHR, Ekonomski odjel, decembar 2004 dobijen ljubaznošću g. Wernera Lohr.

2. Opis aktivnosti u toku posjeta (07. – 10.04.2008)

07.04.2008

Sarajevo, EU Twinning ured; izvještavanje lokalnog Twinning savjetnika u UzV, pojašnjavanje i dogovor o listi zadataka eksperta.

Sarajevo, SVO; sastanak sa Zamjenikom Šefa UzV BiH.

Diskusija o organizacionim strukturama, odgovornostima i zadacima LAVES instituta za pčele u Celle-u, Njemačka i aspektu obaveznih mjera kontrole za obavezno prijavljive bolesti pčela u Njemačkoj sa posebnim fokusom na Američku gnjiloću (uzetu kao primjer):

- otkrivanje patogena ,
- procedura određivanja zabranjenog područja,
- osnovni principi veterinarske naredbe,
- diferencijacija razine infestacije sporama u uzorcima hrane i njihova kategorizacija nakon laboratorijske analize sa osvrtom na klinički status zaražene kolonije pčela,
- potreba finansijske kompenzacije u slučaju uništavanja pčelinijih zajednica u toku procesa iskorijenjavanja žarišta Amer. gnjiloće ,
- organizacijska struktura fonda za zdravlje životinja ("Tierseuchenkasse") u Njemačkoj.

Polazak Sarajevo - Mostar.

08.04.2008

Mostar, Veterinarski zavod (Referentni laboratorij za bolesti pčela); sastanak sa direktorom zavoda, diskusija o strukturi institucije, objektima i odgovornostima veterinarskog zavoda u Mostaru sa osvrtom na praktično pčelarstvo i stvarnim potrebama pčelarstva u BiH.

Mostar, Mostarski univerzitet, Poljoprivredni fakultet; sastanak sa dekanom fakulteta i diskusija o trenutnim i planovima za budućnost po pitanju treninga pčelara i studenata poljoprivrede na polju apikulture u Mostaru.

09.04.2004

Polazak Mostar-Posusje,

Sastanci sa pčelarima na mjestu držanja prčelinjih košnica i posjet firme za pakovanje meda (Medicom u Grudama). Sastanak sa g. Željkom Mikulićem, direktorom i vlasnikom Medicom-a. Rasprava o trenutnim problemima i potrebama pčelarske proizvodnje u BiH.

Polazak Mostar-Sarajevo.

10.04.2008

Sarajevo, UzV Sastanak sa Zamjenikom Šefa UzV BiH, prezentacija zapažanja i nacrt preporuka.

EU Twinning ured, prezentacija zapažanja i nacrt preporuka i završno izlaganje Twinning savjetniku.

Polazak iz Sarajeva za Hanover i Celle, Njemačka

3. Rezultati

3.1 Trenutna situacija na temu pčelarstva i proizvodnje meda u BiH:

Pčelarstvo i proizvodnja meda igra bitnu ulogu u BiH, svejedno taj potencijal nije do kraja iskorišten. Pčelari u BiH imaju potencijal da povećaju proizvodnju i više zarade od pčelarstva na svim nivoima – u smislu profesionalni pčelari, pčelari sa srednjom proizvodnjom i hobi pčelari. Generalno govoreći botaničko i geografsko porijeklo meda je od velike ekonomske važnosti gdje god se med cijeni. BiH ima inkorporiranu raznolike klimatske i ekološke uvjete čiji rezultat su prostori sa čarobnim izvorima nektara i polena za pčele. Vrste medonosne pčele u BiH je *Apis mellifera*, koja je u srodstvu sa *Apis mellifera carnica*, koja je kod europskih pčelara poznata kao nježna i visoko produktivna pčela. Prirodni izvori za apikulturu u BiH su zaista odlični. Klima , vegetacija i relativno nezagađena staništa u nekim dijelovima BiH pružaju šansu pčelarima da uberu isplative količine meda. Neke od tih su visoko kvalitetni, medovi od jedne biljke koji bi mogli, u principu, postići visoku cijenu na on the lokalnom i svijetskom tržištu. Certifikat organske proizvodnje bi povećao vrijednost meda. Migratorno pčelarstvo pruža priliku iskorištavanja dijela prirodne i kultivisane vegetacije, koja uključuje i neke otoke u Hrvatskoj, skoro u toku cijele godine . Oprašivanje prirodnih i kultivisanih biljki pčelama povećava za nekoliko puta ekonomsku vrijednost proizvodnje meda, sa posebnom pažnjom na ekološke i državne ekonomske vrijednosti u državi.

Današnje lokalno tržište nije zadovoljno sa lokalnim medom i drugim proizvodima apikulture. Ipak, potrošači cijene med kao posebno nutritivnu hranu sa medicinskim atributima. U stvari, u svijetu se dešava renesansa u apiterapiji i to će u budućnosti povećati tržište za različite pčelinje proizvode i u BiH.

Treba napomenuti, da je pčelarstvo neophodno za samu BiH kao izvor nutritivne hrane, mogućnosti zarade čak i za ljude koji nemaju zemlju u posjedu, male i velike pčelare i usluge oprašivanja kod kultivisanih i divljih biljaka (bio-raznolikost).

Ne postoji uprediv poljoprivredni subjekt / polje koje može da otkloni siromaštvo kao što to može učiniti pčelarstvo. Ipak, apikultura je najznačajnija za jačanje siromašnih ruralnih domaćinstava. Kultivisana, divlja i neobrađena područja mogu imati koristi od pčela. Pčele osiguravaju dodatni prinos zajedno sa, a ne umjesto, drugih prinosa.

► Poteškoće

Zbog jedinstvene situacije u kojoj se nalazi BiH usljed post-ratnog perioda, prilike za razvoj na polju pčelarstva su otežane. Financijski izvori i mogućnost pomoći za apikulturu je pod tim naporom i danas. Međutim, iskusni pčelari su uspjeli ponovno uspostave svoje pčelarstvo i mnogo novih pčelara je počelo sa pčelarenjem. U državi koja se bori da prevaziđe nedostatak sredstava ovo nije iznenađujuće, jer je pčelarstvo vrijedan izvor hranjivih namirnica i mogućnost za redovan i dodatan prihod čak i za ljude koji nemaju zemlju u posjedu.

Osnovni faktori koji limitiraju pčelarsku proizvodnju u BiH su:

- pčelari imaju nedostatak najnovijih tehničkih informacija i materijala,
- nedostatak državne pomoći putem treninga i institucionalnu pomoć,
- nedostatak finansijske podrške (kreditni za pčelare i nedostatak kompenzacije za uništavanja zajednica u toku kontrole obavezno prijavljivih bolesti pčela),
- tehnički problemi u kontroli bolesti medonosnih pčela,
- nedostatak standarda i certifikacije proizvoda (što će zaustaviti širenje tržišta) i nedostatak pristupa međunarodnom/europskom tržištu.

Pojava proizvoda pod nazivom med postaje rastući problem u BiH, pošto je cijena meda relativno visoka, a cijena šećera i njegovih zamjena niža, te granice nisu strogo kontrolisane dolazi do uvoza meda niske kvalitete iz drugih zemalja (kao što su Kina, Poljska i Ukrajina). Zakon i podzakonski akti ne funkcionišu na način da obavezuju proizvođače i prodavače da označavaju med na način koji bi osiguravao slijedivost. Privatni sektor cilja da popuni ovu prazninu na više praktičan način, ali bez pravih pouzdanih standarda kontrole meda, iz razloga jer ne postoje standardi.

Svjetska trgovina meda ovisi od postizanja kriterija za uvoz meda, a to zahtjeva razumijevanje svih neophodnih procesa a sve u cilju pristupa tržištu. EU – na primjer - zahtijeva da je med certificiran da u sebi ne sadrži hemijske materije, antibiotike i ostale rezidue i ne dozvoljava nikakve izmjene meda. Velike su šanse prisustva antibiotika u medu iz BiH uslijed ne postojanja registracije lijekova za liječenje medonosnih pčela, a koje su nastale nekim rukovanjem pčelama. Uistinu je neophodno da relevantna Vladina tijela u BiH da razumiju i da se usklade sa zakonskim zahtjevima zemalja uvoznica. **Ipak, priorite je zadovoljiti domaće**

tržište i zamijeniti uvoz prije nego se u razmatranje uzme izvozno tržište.

Uspostavljanjem ovog sistema za domaće tržište će uveliko ubrzati pristup inostranim tržištima u budućnosti. Potrošači u BiH će sve više i više da postavljaju pitanja na temu sigurnosti hrane, jer su ovi subjekti teme u svim vidovima reklamiranja i prijenosa informacija (TV i Internet) sa više emotivnim nego racionalnim osobinama.

BiH za sada nema državno udruženje pčelara koje bi prezentiralo zajednicu na državnom i/ili međunarodnom nivou. Ovo spriječava potencijalnu podršku, naročito onu iz inostranstva, uključujući EU iz Brisela i Apimondia-u. Pored toga, ne postoji niti institut za pčele niti centar za pčele a za trenutne i buduće potrebe pčelarstva.

3.2 Trenutna situaciju na temu prisutnosti, dijagnoze i kontrole bolesti pčela:

Pčelarstvo u BiH se suočava sa problemima raznih bolesti pčela koje ograničavaju potencijale apikulture na značajan način. Trenutno su najkritičnija dva oboljenja.

1. Varoza, koja danas ima jedan endemični više nego epidemični vid distribucije bolesti, na način da je situacija ista kao i u drugim zemljama na svijetu.

2. Američka gnjiloća (AG): *Paenibacillus larvae* je uzročnik oboljenja legla, on inficira i na kraju ubija larvalni stadij razvoja medonosne pčele. To je najozbiljnija obavezno prijavljiva bolest pčela bez obzira gdje se detektuje, iz razloga jer posjeduje osobine epidemijskog širenja. Pčelari širom svijeta se susreću sa poteškoćama u pčelarstvu zbog prisustva američke gnjiloće. U BiH situacija je još lošija zbog dva osnovna faktora:

- uslijed nedostatka tehničkog znanja o rutinskim metodama koje bi pomogle pčelarima da održe kolonije dobrog zdravstvenog statusa i
- postojeća politika službenih veterinarskih tijela po pitanju kontrole američke gnjiloće.

Trenutna politika "stamping out/ uništavanja" [uništavanje kolonija inficiranih AG kao i sve opreme za pčele] u BiH spriječava uspijeh iskorijenjavanja, jer kolonije bez kliničkih simptoma a inficirane sa AG nisu pod kontrolom. Pošto pčelari ne dobijaju realnu finansijsku kompenzaciju za uništene kolonije od strane države i uslijed ne postojanja kase za zdravlje životinja ("Tierseuchenkasse" kao u Njemačkoj), vodi do općeg problema da pčelari ne prijavljuju pojavu AG. Očito je da pčelari u BiH pokušavaju da riješe ovaj problem sami. Neki koriste ne odobrene antibiotike da bi kontrolisali bolest, što je tipično za mnoge zemlje na svijetu. Pošto spore AG prežive antibiotsku terapiju njihova aplikacija služi samo da bi prikrila vegetativni stadij bakterije i kliničke znake bolesti. Najgori rezultat ovoga su rezidui antibiotika u svim proizvodima košnice (naročito u medu) i moguća pojava antibiotik-rezistentnih bakterija. Uglavnom, specifični problem sa AG koji je opisan može poslužiti kao model za sve trenutne probleme sa oboljenjima u BiH.

Detaljne informacije o mjerama kontrole i mjerama kontrole lijekovima koji stvarno pčelari koriste u BiH nisu se mogle prikupiti od osoba sa kojima sam se susreo. U slučaju kontrolisanja varoze pčelari koriste široki spektar ne odobrenih lijekova.

► Poteškoće

Činjenice koje ograničavaju potencijale pčelarstva u BiH su: da pčelari u BiH nemaju registrovanih veterinarskih lijekova za bolesti pčela, modernih materijala apikulture, opremu uz pomoć koje bi pčelo bilo na nivou "Najbolje pčelarske prakse" i najnovije informacije koje se neophodne za moderno pčelarstvo. U ovom "začaranom krugu" bi trebalo spomenuti da će vrlo izvjesno prisustvo rezidua u medu uslijed pogrešno apliciranih lijekova, spriječiti med iz BiH da pronađe mjesto na izvoznom tržištu u skorije vrijeme.

Migratorno pčelarstvo je široko prisutno u BiH i očito je da sada ne postoji efektivan državni sistem kontrole bolesti za komercijalne i hobi pčelare. Uslijed toga ne postoji mehanizam spriječavanja širenja bolesti medonosnih pčela širom BiH te ina susjedne zemlje.

Ipak, pomoć u borbi protiv trenutno prisutnih bolesti kao i u nedostatku pouzdane pomoći, pčelarima bi trebala biti pružena od strane državnih vlasti BiH a to je jedan od glavnih problema pčelarstva u BiH.

3.3 Trenutna situacija po pitanju odgovornih laboratorija i kontrolnih vlasti, metoda i opreme koja se koristi:

Trenutno nekoliko laboratorija -Veterinarski fakultet u Sarajevu, Veterinarski zavod Mostar (Referentni laboratorij za bolesti pčela) i Veterinarski institut u Banja Luci, mogu raditi dijagnostiku bolesti pčela na specijaliziranim poljima kao što su parazitologija i bakteriologija. Treba napomenuti, da smo posjetili samo dva laboratorija u Sarajevu i Mostaru. Iz ove istrage nejasno je koja od laboratorija može da ponudi analize bolesti koje bi zadovoljavale stvarne potrebe cjelokupog pčelarstva u BiH i koja laboratorija može da ponudi pouzdane analize parametara kvaliteta meda. Na osnovu procijene postojeće laboratorije pružaju i više nego sto je potrebno za funkcionalan sistem. Izvjesno je da postoji potreba da se zasnuje aspekt kvaliteta meda u bliskoj budućnosti sa fokusom na međunarodno priznate standarde kvaliteta, zaštitu potrošača i certifikaciju meda.

► Poteškoće

Laboratoriji koji su uključeni u dijagnostiku pokazuju iskren interes u pružanju pomoći pčelarima.

Međutim, neophodno je prvo održati intenzivan trening za uposlenike laboratorija o najnovijim standardnim analizama i rutinskim metodama otkrivanja bolesti pčela. Na drugom mjestu, tehnička opremljenost mora biti procijenjena i dopunjena ali na osnovu stvarnih potreba za velike analize i dijagnostiku prvenstveno za potrebe

praktične pčelara, a tek onda za akademski istraživački nivo. Referentni laboratorij u za bolesti pčela u Mostaru i na Veterinarskom fakultetu u Sarajevu mogu pružiti osnovnu dijagnostiku za bolesti pčela, ali ne mogu zadovoljiti potrebe ukupnog pčelarstva u BiH.

Nadalje, dijagnostika bolesti pčela more biti potpomognuta dodatnim radom sa pčelarima – i to se ovdje mora jasno naglasiti. Ova osnovna potreba nije ispunjena i u budućnosti joj se mora dati prioritet. To isto stoji kada govorimo o laboratoriju većeg kapaciteta za ispitivanje kvalitativnih parametara meda za potencijalno rastuće tržište u BiH. Jednostavno govoreći nije dovoljno raditi samo laboratorijsko testiranje. Jako je neophodno da pčelari dobiju dodatno znanje o tome šta treba raditi kako bi smanjili probleme sa bolestima pčela, probleme kvaliteta meda i promjene u pčelarskoj praksi.

Ovdje treba napomenuti da se Europska komisija sve više i više fokusira na kontrolu kvaliteta hrane, naročito hrane životinjskog porijekla. Tako je regulativa koja govori o kvaliteti meda nedavno dosta pooštrena. Tržište meda (potrošači) su zabrinuti zbog porasta problema sa reziduima. Trgovina meda je također pogođena negativnim incidentima pojave ne dozvoljenih supstanci u hrani životinjskog porijekla (npr. u slučaju Kloramfenikola koji je doveo do potpune zabrane uvoza iz Kine od 2002 do 2004). EU zahtjeva najstrožije kriterije koji se konstatno dopunjuju sa novo pronađenim kontaminantima koji se pronalaze u medu širom svijeta, u isto vrijeme, analize se rade u vrijednostima PPM-a (jedan na milion) i PPB (jedan na milijardu). Med se smatra prirodnim i čistim proizvodom, te zbog toga bi trebao da bude bez ikakvih rezidua. To čini tržište EU najteže za pristup mogućim izvoznicima, ali s druge strane isto tako to je najvrijednije tržište za visoko kvalitetne proizvode koji bi se mogli proizvoditi u BiH. Ni jedna od laboratorija koje smo posjetili nema svu potrebnu opremu za izvođenje spektra testova koje zahtjeva EU (naročito onih za antibiotike i sulfonamide). U nekim zemljama te potrebe zadovoljavaju privatni laboratorij, i to bi moglo biti jedno od rješenja za BiH.

4. Zaključak

Bez obzira na razne probleme s kojima se suočava pčelarstvo, još uvijek se uočava određena dinamika i vitalnost, uglavnom zato što mnogo novih pčelara u pčelarstvu vide alternativu za solidan prihod novca, naročito u siromašnijim seoskim područjima. Država bi trebala da iskoristi ovu prednost i podrži ovaj sektor da postane neovisan od uvoza meda, te da zauzme aktivnu ulogu u bliskoj budućnosti kao mogući izvoznik viška količina meda na EU tržište.

Potrebno je da se ojača pčelarstvo u BiH, naročito ako vidimo da poljoprivredni sektor u BiH proizvodi ispod polovine količine potreba lokalne populacije, tako da su većina stavki koje se uvoze hrana, u vrijednosti više od polovine iznosa ukupnog uvoza. Održiva apikultura bi mogla značajno da poveća proizvodnju meda u

budućnosti, smanjiti siromaštvo u BiH, a u isto vrijeme sačuvati zdravu okolinu i ekosistem u cjelini.

Trenutna situacija po pitanju proizvoda apikulture je neodrživa, ako se gleda sa stanovišta moderne organizacije koja je orijentirana prema tržištu i za potrošače sigurnoj proizvodnji. Održiv razvoj pčelarstva znači razvoj koji je tehnički izvodljiv, ekonomski valjan i sa sigurnim proizvodima. On osigurana prihod novca u poljoprivrednom sektoru (mali i profesionalni pčelari), ali u isto vrijeme čuva prirodne izvore i nezagađenu prirodu, te proizvodi med koji je na visokog kvaliteta – što je osnova pčelarstva.

Kako tvrde pčelari u BiH, na malim obradivim poljima, se koriste nedopustive količine otrovnih hemijskih supstanci. Auhtotone domaće vrste flore i faune nestaju a pčelarima nestaju zajednice usljed hemijskog trovanja. Nedavno pokrenuta velika proizvodnja medicinskog i aromatskog bilja je također ugrožena pretjeranom upotrebom hemijskih supstanci za zaštitu.

Kritični koraci koje je potrebno napraviti za razvoj ovog polja poljoprivrede su organizirana sistematska edukacija i kontinuirana profesionalna obuka pčelara, te primjenjena istraživanja i profesionala uključenost u sektor poljoprivrede proizvodnje. Organizirane i profesionalne savjetodavne službe za apikulturu, koje bi poboljšale stručno znanje pčelara kako bi oni iskoristili razvoj nauke i modernih tehnika upravljanja pčelarstvom i proizvodnji meda i sve druge mijere koje su potrebne za brži razvoj ovog poljoprivrednog sektora, sve to su, ključni (kritični) koraci koje je potrebno napraviti danas u BiH.

Treba istaknuti da je u većini poljoprivrednih društava uvažavanje pčelarstva veće nego što je to sada od strane Vlade BiH. Vladina tijela su uglavnom onemogućena zbog manjka finansijskih izvora i poslijeratnog stanja. Ipak, poznato je da se med može uvesti u BiH i za prodaju i za konzumaciju, ali nam je takođe poznato, da se oprašivanje, koje rade lokalne pčele uz pomoć lokalnih pčelara ne može uvesti.

5. Preporuke i koraci koje potrebno napraviti

Na osnovu procijena i nalaza eksperata sumirani su slijedeća kritična polja i potrebe za pomoć pčelarstva u BiH:

- Intenzivan tehnički i praktični trening na temu menadžmenta modernog pčelarstva koji uključuje i kontrolu bolesti pčela i standarda kvalitete meda.
- Individualan pristup pčelarima prema mikro kreditima kako bi kupili tehnički modernu opremu za prikupljanje meda, preradu i za sanitaciju opreme za košnicu (kao što je parna topilica za vosak).

- Pouzdana pomoću u borbi protiv najgorih bolesti pčela, što uključuje i osnivanje kompenzacijskog fonda za obavezne državne mjere kontrole za prijavljive bolesti pčela.
- Provjera autentičnosti i certifikacija kvaliteta meda iz BiH bazirana na međunarodno priznatim standardima .

Kritične potrebe se mogu riješiti:

- osnivanjem instituta za pčele kako bi se organizirao i pružio transfer tehničkog znanja i
- obezbjeđivanje kredita i drugih finansijskih podrški za pčelare.

Centar za obuku o praktičnom pčelarstvu

Institut/centar za pčele kao takav bi trebao za početak da bude praktično orijentiran za stvarne potrebe pčelarstva (hobi i profesionalni pčelari = pčelarstvo) radije nego da je akademski orijentiran.

Trening koji je orijentiran na praksu , na koji bi se nastavila dva osnovna polja dijagnoze bolesti pčela (veterinarsko polje) i kvalitet meda (sigurnost hrane i certifikacija) mogu biti princip za prve teme fokusa. Ako se ove prve ispune, ostale će ih pratiti automatizmom.

Laboratorija za dijagnozu bolesti pčela i kvaliteta meda u okviru takvog instituta za pčele mora da zadovoljava EU legislativu akreditacije. U BiH neće biti potrebe za uvozom ako se trgovcima i potrošačima pruži povjerenje u lokalne proizvode odgovarajućom certifikacijom. Nadalje, BiH neće moći prodavati med u EU dok izvoznici ne dostave dokumentaciju o certifikaciji. Zato se predlaže da se obezbijedi laboratorij sa opremom koja će raditi analizu meda i sa vlastima obezbijediti certifikaciju. Možda takve laboratorijske kapacitete nije neophodno obezbijediti prioritetno u BiH, bar za početak. Kako bi se fokusirali na najkritičnije tačke koje su gore navedene – a to su prijenos znanja o aspektima menadžmenta pčelarstva – možda je dobar prijedlog da se uzorci šalju akreditiranom laboratoriju za takve analize u inostranstvu a kasnije organizovati neophodne laboratorijske uvjete.

Pčelarima je potrebna hitna pomoć u informacijama kako da se bore protiv bolesti AG, integrisanim metoda kontrole varoze, pouzdanim sistemima o menadžmentu u pčelarstvu ali i o trenutnim standardima u procesuiranju i prodaju meda. Kratkoročno se mogu organizirati radionice sa gostovanjem eksperata iz inozemstva.

Kako bi se organizovala takva institucionalizirana struktura za potrebe BiH pčelara bilo bi jako preporučljivo da se zaposli međunarodni projekat koordinator koji je praktično orijentiran kao jedan eksterni ekspert koji bi bio savjetnik vladi BiH. Eventualno postojeći LAVES institut za pčele u Celle-u, Njemačka može biti model za osnovnu strukturu i polje rada budućeg instituta u BiH. Pošto su urađene neke inicijativne aktivnosti u Mostaru (na Poljoprivrednom fakultetu i veterinarskom zavodu Mostar) a glavnina proizvodnje pčelara je u blizini, praktično bi bilo da se takav institut za pčele osnuje u Mostaru. Treba napomenuti da nije dovoljno da se ojačaju

postojeće institucije jer ovo neće biti dovoljno za potrebe pčelarstva u BiH i bilo bi bazirano na osnovu donekle nefleksibilnih struktura.

6. Datum i potpis eksperta

15.04.2008

Dr. Otto Boecking